

Anlamda ideolojik mücadele: ALT-YAPI kavramı

irfan Erdoğan

Akademik dil denen sahte ciddilik ve dilden geçerek yabancılaşmanın dışına çıkarak açıklayalım:

Alt-yapı üst yapı kavramlarını açıkça gereğince açıklamadığım ihtar geldi. Açıkça açıklayım: Alt ve üst yapının en az üç tür açıklaması vardır:

1. **Benim bu kitapta kullandığım anlamı:** Gayserili Gorgmaz tutmuş, küçücük Can Sinan ta yatak odasından başlayıp oturma odasına kadar, dağlar, tepeler, ovalar, göller ve ırmaklar yaparaktan etrafa ettiği için bozuluyor. Sen de maç seyretmeyi bırak çocuğa bak, kardeşim. Gorgmaz suçu kendinde bulursa ayıp olmasa bile yanlış olur. Halbuki Can'ı çıplak ayakla betonda gezmesini engellemek için kalın bir çorap giydirseydi, "al oğlum, aman aç kalma" diye üç bardak süt yerine yarım bardak verseydi, sütün üstüne de Nestle-çikolotasının hepsini ve sarımsaklı çamanlı pastırmayı yedirmeseydi, kendi donu gibi kocaman ve gevşek bir don yerine, çocuğa Pampers'in "on kerre ötürsen ve işesen bile dışa vurmaz" donunu giydirseydi, karşılıklı camları açıp evde fırtınalar estirmeseydi, ve bunları yapmasa bile, Can'ı yanından ayırmayıp, altına yapmaya başladığında hemencecik avucunu açsaydı, o zaman, Can da, "gaga gaga" diyerekten, Picasso'ya taş çıkartacak doğal ve yaratıcı bir yöntemle, evin bir odasından başlayıp, koridoru da süsleyerekten, ta oturma odasına kadar uzanan sanat eserini yapmazdı. Korkmazın problemi ne? Alt yapıyı gereği gibi hazırlamaması ve tutmaması!. Eğer bu alt yapıyı gereğince hazırlamazsan, kurulu bir düzenin (örneğin evin) bile içine edilebilir. Eğer alt yapıyı gereğince hazırlasaydı, Can ne ishal olurdu, ne de, ishal olsa bile, altına ettiğinde halıların üzerinde ressamlık yapma olanağı bulur ve bunu zevkle yapardı: Hem düzenler, hem denetler ve hem de engellerdi. En önemlisi de, Gorgmaz İngiliz liğ maçını zevkle seyrederdi. Seyredermedi, çünkü Can maçın da içine etti. (Can'ın suçu ne ki?).

Alt yapıyı ne anlama kullandığımı anladınız değil mi? Alt yapı belli-bir üretim biçiminin başarılı yaşamını ve sürmesini sağlamak için gerekli olan maddesel ve maddesel-olmayan koşulları yaratmaktır.

Peki üst yapı? Bu gereğince yapma veya sadece kendi altına-yapma yerine, oraya-buraya-yaparak ressamlık girişiminde bulunma ve bunun getirdiği neticeler ilişkisinde, Gorgmaz'ın bu ilişkinin biçimini, kendi çıkarına göre "normal olanı" tanımlayarak, benimsenmesi\uyulması\yapılması\izlenmesi gereken "evrensel doğru gerçek" olarak kendine ve Can'a öğretim ve eğitimle falan yutturmasıdır. Gerçekte, yutturan, Gorgmaz'ın kurduğu düzeni

meşrulaştıran, normal olarak gösteren ve kabul ettiren, biçiminin getirdiği "gerçektir"; Bu gerçekte, Can ancak önceden belirlenmiş "normal" yapma koşullarını "hayatın gerçeği olarak" benimser ve uygular. Can "ama Koko güzel resim yapıyorum, bak şu ovaya, dağa ve hele şu kıvrılıp giden ırmağa! Sen bile yapamazsın böylesini! Hadi beraber yapalım da gör" derse, olmaz, çünkü bu düşünüyüş tarzı "normal gerçeğe" aykırıdır ve "normal düzenin içine ettiği için doğru değildir. Bu, egemenlik altındaki kendini içinde bulduğu ve yaşadığı kurulu düzenin koşullarına uymamadır, koşulları ve "normal" davranış ve ilişki biçimlerine karşı gelmez, hiçe saymaz. Israr etse, cezalandırılır ve neticede yamulur. Can gibilere karşı düzeni korumada cüsse (örneğin eğri ve keskin kılıçlı Yeniçeri ve onaltıncı filo) zorunlu bir gereksinimdir: Korkmaz kocaman, Can daha yeni yürümeye başlamış. Korkmaz'ın elleri ve ayakları da büyük. Can bazen "Kokonun ayakları benim boyum kadar, kazara bir basarsa üstüme" diye düşünüp korkuyla titrer. Eğer Can'ın elinde "düğmeye bas ve Annen babanı oklavalamaya başlasın" adlı babayı-hizaya-getirme-silahı olsaydı, o zaman Can canının istediğini yapar, babası da bunu "normal" olarak görerek şikayetsiz bir şekilde Can'ın yaptığı resimleri "sil" demeden silmeye bile cesaret edemezdi. Ama Can'ın eli ufak. Can Miki fareyi seyrediyor ve çok sever. Miki Fare bile bir kerecik olsun babasının kafasına tavayı yapıştırarak yardım etmiyor. Can bu nedenle bazen fareye çok bozuluyor. Arada bir kaçamaklar yapsa bile, Can'ın Gorgmaz'ın alt-yapısının içine etmemeye, yani üst yapısını kabullenmeye eli mahkum. Can böylece neyin doğru ve yanlış, neyin faydalı ve zararlı olduğunu, dostunu düşmanını, vatanının ve satanını sosyalleşerek öğrenir. Büyür ve İrfan amcası gibi 18 yaşlarına geldiğinde fikirlerin özgürlüğünden falan bahsetmeye başlayabilir. Çünkü fikirlerle (üst-yapının birimsel öğeleri) ilişkiler düzeni (alt-yapının günlük işleyiş biçimi) arasındaki ilişkiyi fikirlerin saptadığını sanır. Değişimin de fikirlerle geleceği hayalleriyle hayallenir. Tabii, İrfan amcası gibi keleklik yapmayı üst-yapıdan başlama yerine materyal yapıdan işe başlarsa, genç yaşta epey kız bulur, hatta babasına bile, arada, "Koko sen kadınları seversin" diye hediye olarak sunar, ve ardından da diğer mükafatlar gelir. Hatta kimbilir, değişim ve değiştirme yolunda daha olumlu adımlar atabilir. Umut işte! Umut da üst yapının en tatlı ve en önemli, en etken öğelerinden biridir: Umutsuz üst yapı katı-kuru bir sırk gibidir, kolayca kırılır gider: Düzen tehlikeye düşer. Ama umut. Umut bu sırığa esneklik verir: Ekonomik düzenin paylaşılmış gerçeğinde ve egemen ilişkiler içinde umut, ahırda kuru samanı bile zor bulan ineğin bu düzeni sürdürme kamçısıdır: İnek kamçılar kendini. Kamçılanır.

2. Karl Marks ve Marksın Sakalını Sevenler ve sevdiğini söyleyenler Cemiyetlerinin açıklaması: Alt-yapı materyal üretimin biçimidir, yani belli bir materyal üretim biçimini oluşturan sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler ve servislerdir. Üst yapı ise materyal üretim ilişkilerinin fikirler olarak insanın beyininde yansımasıdır. Üst yapı oluşumundan sonra belli bir ölçüde alt-yapıdan bağımsızlık kazanır ve büyük ölçüde bağımsızlık iddia eder. İddiası ne olursa olsun, fikirler zamanın

zamane düzenini, kendi başına, zamanından öteye götüremez. Yani fikirler kendi başlarına birşey yapamazlar, yapan bu fikirlerle hareket ederek durumunu değiştirmek için üretim ilişkiler düzenine tepkide bulunan insandır. Zamanın egemen ideolojisinin o ideolojiyi besleyen ve o ideolojinin beslediği ilişkiler düzenine tepkisi tutuculuğun ifadesidir. Tutuculuk da illeki tıpkısının aynısını tıpkısının aynısıyla yeniden üretmek anlamına değildir: Pozitivist Talcot Parson'un ve takipçilerinin deyimiyle, sistem alt-sistemlerde değişiklikler yaparak, alt-sistemi ayarlayarak ve yeniden ayarlayarak, kendini sağlar ve olgunlaştırır, yeniler.

Marksist gelenekte, görüşler, üst-yapının alt yapıyı direk olarak yansıttığı görüşünden, üst yapının (ideolojinin, kültürün bağımsız bir şekilde etken rol oynadığına kadar değişir. Marks, yukarıda belirttiğim şekilde bir bağımsızlık verir, ve en son sözün alt-yapıya ait olduğunu belirtir: Örneğin, Meşhur iletişimci Marshall McLuhan'ın başdöndürücü bir şekilde masajladığı başdöndürücü fikirlerinin başdöndürücü bir hızla moda yapıp baş döndürücü bir şekilde ortadan kaybolmasını saptayan, fikrin kendisinin tabanı olan ilişkisidir: Taban kalıcılığını ve sürekliliğini ayrı görünen benzer ve destekleyici "yeni" ve "değişik" açıklamalarla sağlar: Marshall McLuhan Playboy'un orta sayfasının seksi ve çekici güzeli olur bir ay, öbür ay bir başkası onun yerini alır.

3. Alt ve üst yapının üçüncü tür açıklaması da Pozitivist okuldan, yani Playboy ve Penthouse ve en "demokratik" şekliyle New York Times düzeninin entellektüellerinden gelir (Benim de aynı düzenin yarattığı olduğumu aklınızdan çıkarmayın. Ben ve sen fezadan düşmedik. Önemli fark: Benim gibiler, egemenin istemeyerek, "Allah kahretsin sen de nerden çıktın, al şu oklavayı kafana!" falan diyerek, ürettiği (ve üretmemek ve yok etmek için epey tedbirlere başvurduğu) karşıt parçadır. Bu karşıt parçanın faydası, değişimde ve düzenin kendini sürekli yenileme ve destekleme zorunluluğunu duymasında itici güçlerden birisi olmasıdır. Zararı ise, serbestçe at oynatanların atlarının önünde kösteklerden biri olması ve karşıt parça olması nedeniyle kendinedir.): Hepimizin çok iyi bildiği pozitivist açıklamaya göre.... Bir dakika, nerden çıkardın ki hepimizin bildiğini? Pardon, daha doğrusu çoğumuzun "olduğu" bu açıklamaya göre... Tekrar dur, kardeşim, "Olduğu" ne demek?. Ne bildiğimiz ne olduğumuzla sınırlıdır. Bir şeyi ifademiz ne olduğumuzun tanımladığı bildiğimizin çerçevesini taşır. Bu çerçeve de, büyük çoğunlukla egemen düzenin çerçevesiyle tümüyle olmasa bile büyük oranla çakışır. Böylece, bizim herhangi bir şeyi, fikri, olayı, oluşumu vesaireyi geleneksel\alışıl gelmiş\normal ifademiz, gerçekte, çoğunlukla, egemen ilişkiler düzeninin ideolojisinin kendini ifadesidir. Pozitivist okul bizim bildiğimizi, bizi, olduğumuzu, sistematik bir şekilde açıklar ve buna evrensel meşruluk verir. Bu açıklamaya göre, alt-yapı ve üst yapı birbirini tamamlayan birbirinden farklı, bir bütünün iki ayrı parçasıdır. Dünya fikirlerle yürütülür. İnsanlık tarihi fikirler tarihi olur. Dünya fikirlerle yürütülür. Bu nedenle akıllılar ve fikirliler dünyada hüküm sürer.

Dur bunu daha açık bir dille anlatayım (gölmeyin, lütfen!): Pozitivist okul toplumu bir vücut gibi çeşitli parçalardan meydana gelen bir bütün olarak tanımlar. Marksistlerin falan yaptığı alt ve üst yapı ayırımını yapmazlar. Pozitivistler alt-yapı kavramını kullanırlarsa, bunun anlamı, bir binadaki iskelet anlamına kullanırlar. Örneğin, asfalt yollar taşıma\ulaşım\iletişimin alt-yapısıdır. Üst yapı sözcüğü yerine fikirler, düşünceler ve ideolojinin sonunu ilan etmeyen eleştirici-liberaller de (örneğin John fiske) ideoloji kavramını kullanırlar. Alt yapı zayıfsa, durum fenadır. Yazık o yapıya, epey zor ve dertlerle dolu hayat yaşar. En küçük sarsıntıda falan çökebilir. Üst yapı da çok önemlidir, ama o kadar önemli değildir, çünkü plastik ameliyatla falan istenen görünüme sokulabilir, istenen imaj verilebilir. Dolayısıyla, alt-yapı meselesi doğa meselesidir, Allah vergisidir, değiştiremezsin, ancak traş edebilirsin. Üst-yapı da Allah vergisidir, fakat parasal gücün yetiyorsa arzu ettiğin her tür değişiklikleri yaparsın. Altı bu üstle örter, saklar ve altı üste göre tanımlayarak satarsın. Konular ve sorunlar böylece üst-yapı konusu ve sorunu olur ve rahatlarsın.

Uluslararası İletişim kitabımdan, 1994